

Emakumeen Etxeetako fenomenoaren garrantzia Euskal Herrian

Amaia Agirre Miguelez

*UPV/EHUko Hezkuntza Zientziak Saileko irakaslea
eta AFIT Antropologia Feminista Ikerketa Taldeko kidea*

Margaret Bullen

Ixone Fernandez de Labastida Medina

*UPV/EHUko Balioen Filosofia eta Gizarte Antropologia
Saileko irakasleak eta AFIT Antropologia Feminista
Ikerketa Taldeko kideak*

2003tik aurrera Hego Euskal Herrian zabalduz joan diren Emakumeen Etxeetako esperientzia aztertzen da artikulu honetan. Analisi hau, 2018tik 2022ra gizarte mugimenduen aliantzak eta elkarlaneko ekimenak behatzeko EHUko lau ikerketa taldek¹ garatu dugun ikerlanean txertatzen da, non, gure kasuan (AFIT Antropologia Feminista Ikerketa Taldeak),² guztiok batera burututako analiziaz gain,³ 2021etik 2022ra Gipuzkoako Foru Aldundiak sustaturiko *Gipuzkoako Emakumeen Etxeak indartzeko Lurralde Mailako Prozesuan* parte hartzeko aukera ere izan dugun.⁴

Gure ikerlanaren helburu nagusia mugimendu feministaren eta erakundeen arteko harremanen azterketa izan da, zehazki erlazio horiek Emakumeen Etxeetan hartzen duten forma eta

izaten duten eragina ikertuz. Horrekin batera, Emakumeen Etxeen ezaugarriak eta politika egiteko moduak eta horien inguruan sortzen ari diren aliantzak ere arakatu ditugu. Helburu orokor horiek erdiesteko, lau helburu zehatz definitu genituen: (1) Emakumeen Etxeak edota Txokoak kudeatzeko eredu desberdinak aztertzea eta balizko abantailak eta erronkak zerrendatzea; (2) tokian tokiko udalen eta berdintasun teknikarien eta mugimendu feministako taldeen eta kideen arteko harremanak nolakoak diren deskribatzea, balizko tentsioei eta horiek kudeatzeko moduei arreta berezia eskainiz; (3) Emakumeen Etxeetan parte hartzen duten banako zein taldeen artean eta feministen eta bestelako gizarte eragileen artean sortzen diren aliantza, egitasmo eta jardun komunak aztertzea; (4) espazio horietan aniztasuna nola ulertzen den, zer eginkizun duen eta nola kudeatzen den ikertzea.

Bost urteko ibilbide horretan, eta nahiz eta Emakumeen Etxeak beren osotasunean aintzat hartu ditugun, zazpi etxe aztertu ditugu berariaz: alde batetik, Gipuzkoan kokatuta dauden bost (Arrasateko Emakumeen Txokoa, Azpeitiko Emakumeen Txokoa, Donostiako Emakumeen Etxea, Errenteriako Emakumeen Etxea eta Hernaniko Kulturarteko Plaza Feminista); bestetik, eta Gipuzkoako emaitzak kontrastatu eta aberastu ahal izateko, Iruñeko Emakumeen Etxea eta Bilboko Koloretxe Auzo Garaietako Emakumeen Etxea egitasmoa ere ikergai izan ditugu.⁵ Lurraldetasunaz gain, etxeak hautatzeko beste aldagai hauek ere aintzat hartu ditugu: antzinasuna, sorrera modua, kudeaketa eredia eta aniztasuna administratzeko eredu desberdinak.

Antzinasun desberdina duten zentroak aztertzeak prozesuaren une desberdinetan dauden etxeei begiratzea ahalbidetu digu. Aztertutako guztien artean, Arrasatekoa izan zen ateak ireki zituen lehena, 2003an;⁶ Donostiakoak 2010ean eta Azpeitikoak 2011n hasi zuten ibilbidea; Errenteriakoak eta Iruñekoak, berriz, 2019an; eta Hernaniko Kulturarteko Plaza Feminista 2021ean inauguratu zen. Koloretxe Auzo Garaietako Emakumeen Etxea egitasmoa, bere aldetik, 2016an

abiatu zuen Galtzagorri Bilboko San Frantzisko Emakumeen Taldeak. Oraindik proiektu bat besterik ez bada ere, talde horrek hainbat ekimen eta jardunaldi antolatu ditu proiektuaren helburuak ezagutarazteko eta beren nahia udal gobernuari eta Bilboko mugimendu feministari helarazteko (Andino 2017).

Sorrera prozesuari dagokionez, oro har, etxeak udalerri bakoitzaren mugimendu feministaren ekimena izan dira, betiere udal gobernu zein berdintasun arloko langileekin elkarlanean. Guk aztertutako zentroetatik, Iruñeko Etxea izan da eredu horren salbuespen bakarra, kasu horretan ekimena udalare-

na izan baitzen: prozesu parte hartzaile bat martxan jarri zen, Farapi Koop. Elkartek⁷ dinamizatua, hiriko elkarte eta kolektibo feminista eta emakumeen taldeei gonbidapena luzatuz. Etxea sortzeko iniziatiba udalak hartzearen formula hori gero eta zabalduago dago (hor dugu Gasteizko Sorgine-nea, esaterako). Gerora begira, sortze prozesu horrek galdera batzuk planteatu ahal ditu: zer-nolako ondorioak ekar ditzake hasiera mota horrek? Noraino neutraliza dezake feminismoaren etxearekiko autonomia eta erabakimena?

Kudeaketa erduei dagokionez, formula ezberdinak daude. Erreterian eta Hernanin, nahiz eta mugimenduarekiko harremana estua izan eta proposamenak egiteko bideak badiren, kudeaketa udalaren esku dago, eta zinegotziek, teknikariak edota dinamizatzaileek hartzen ohi dituzte erabakiak. Beste herrietan, aldiz, formula mistoak daude indarrean, non herriko talde feministak edo emakumeenak, emakumeen edo berdintasun kontseiluak, berdintasun arloko teknikariak eta udal ordezkariak batera aritzen diren. Aztertutakoen artean, Donostiako eta Iruñeko Emakumeen Etxeak bereziak dira;

Sorrera prozesuari dagokionez, oro har, etxeak udalerri bakoitzaren mugimendu feministaren ekimena izan dira, betiere udal gobernu zein berdintasun arloko langileekin elkarlanean

izan ere, elkarte bat dute, Emakumeen Etxea Elkartea, zeina kudeaketaren zutabe nagusietako bat den Udal Berdintasun Sailarekin batera.⁸

Azkenik, aniztasunarekin zerikusia duten aldagaiak (jatorria, adina, generoa, sexualitatea...) nola kudeatzen diren ere presente izan dugu. Modu batez edo bestez, etxe guztietan aintzat hartzen dute aniztasuna, baina bereziki interesgarria da Hernaniko Kulturarteko Plaza Feminista, zeina AMHER Hernaniko Elkarte Multikulturalaren egoitza ere baden.

Ikusi bezala, zentro horiek guztiek beren artean antzekotasun handiak izan arren, badituzte desberdintasunak ere, bai jatorri/sorrerari dagokionez, baita funtzionamenduari eta garapenari dagokionez ere; hori guztia ezin baliagarriagoa izan da gure azterketa aberasteko.

Hurrengo ataletan, Emakumeen Etheen fenomenoaren ezaugarri adierazgarrienak planteatuko ditugu, eta, horren ostean, analisisan ateratako emaitza eta erronka nagusiak planteatuko ditugu.

Emakumeen Etxeak: Euskal Herrian indar berezia duen fenomeno⁹

Emakumeen Etxeetan, emakumeen elkarteak, berdintasunaren esparruan dauden zinegotzi, arlo edo sailak eta emakumeen kontseiluak biltzen dira, mugimendu feministaren jarduna eta berdintasunari dagozkion planak eta protokoloak bultzatze aldera. Era berean, zerbitzu mota desberdinak eskaini ohi dira, hala nola aholkularitza juridikoa, lan arlokoa, sexuala edo kolektibo prekarizatuen babesa. Eta, jorratzen diren jarduera asoziatibo, administratibo eta asistentzialez gain, heziketa mailan, etheen dinamikan txertatu ohi diren Ahaldunduntze Eskolen lana¹⁰ ere nabarmengarria da, urtero zientoka emakume eta hainbat gizon erakarri ohi dituzten ikastaro eta tailerren agenda anizkoitz eta zabalarekin.¹¹ Eskola horiek Euskal Herrian dauden herri hezkuntzaren adibide behinean ikango lirateke, duten izaera eta zabalpenagatik.¹²

Etxeek mundu mailako mugimendu feministaren aldarrikapen klasiko bati erantzuten diote, hau da, lokal propioak izatea biltzeko, elkarrekin gogoeta egiteko eta gizarte desberdinkerien aurka egiteko, baina baita sortzeko, dibertitzeko eta bertan babesa aurkitzeko ere. Nazioarte mailan ugariak dira lokal edo espazio feminista motak: topaketa lekuak, osasun zentroak eta bestelako zerbitzuak, argitaletxeak, liburu dendak, kafetegiak... Beraz, etxe edo espazio feministak sortzearen ideia ez da Euskal Herrikoa bakarrik, baizik eta nazioarte eta estatu mailako tradizio luze batean errotzen da. Horren ondorioz, emakumeek eraikin edo lokal publikoak hartzen edota birdefinitzen dituzte ekintza sozial eta politikorako.

Euskal gizartearen kasuan, badaude zenbait berezitasun. Hasteko, azpimarratu behar da fenomeno honek baduela gurean garrantzi handia, kopuruagatik eta baita proiektzioagatik ere. Artikulu hau idazteko momentuan, hamazazpi etxe ditugu Hego Euskal Herrian: bederatzi Gipuzkoan (Arrasate, Azpeitia, Donostia, Eibar, Errenteria, Hernani, Urola Garaia, Zarautz eta Zumaia), sei Bizkaian (Arrigorriaga, Balmaseda, Basauri, Durango, Ermua eta Ondarroa), bat Araban (Gasteiz) eta beste bat Nafarroan (Iruñea). Baina, beste herri askotan ere abian jarri dira sortzeko prozesuak.

Sarreran aipatu bezala, antzekotasunak eta desberdintasunak aurki daitezke. Esaterako, izena bera: testu honetan ‘Emakumeen Etxe’ izen generikoa erabili arren, toki batzuetan ‘Emakume edo Emakumeen Txoko’ izena dute, eta, Hernanin, ‘Kulturarteko Plaza Feminista’.

Beste aldetik, eta nahiz eta zentro horiek ez dauden beren artean modu formalean koordinatuta, praktikan harreman estuak mantentzen dituzte bertan lan egiten duten berdintasun teknikari eta dinamizatzaileen bitartez eta mugimendu feministak dituen sareen bidez.

Atal hau bi ideia nagusi azpimarratuz bukatu nahi dugu. Batetik, Emakumeen Etxeak babes, elkartasun eta ahalduntze indibidual eta kolektiborako sareak sorrarazteko espazio

ezin egokiagoak direla, emakumeen gogoeta eta parte hartze aktiboa ahalbidetuz, eta feminismoa ikusaraziz eta proiektatuz. Horregatik, esan daiteke etxeak laborategi feminista apartekoak izaten ari direla, non politika, prestakuntza eta laguntza jarduerak eragin handia duen bertan parte hartzen duten pertsonen subjektibotasunaren eta kontzientzia politikoaren birformulazioan (Esteban 2022). Bestetik, gogoratu nahi dugu euskal lurraldean txertatze handia duen ekimena dela, udal mailako baina baita udal mugetatik kanpoko oihartzunarekin ere. Beraz, oraindik gehiago haziko den fenomeno dela aurreikus daiteke.

Emakumeen Etxeek planteatzen dituzten erronka batzuk

Esan bezala, Emakumeen Etxeak ekipamendu publikoak dira. Beraz, aldeak alde, udal mailan dauden beste zentroen pare jarri behar direla uste dugu, hezkuntza, kultur eta osasun zentroekin alderatuz, besteak beste.

Emakumeen Etxeak ekipamendu publikoak dira. Beraz, aldeak alde, udal mailan dauden beste zentroen pare jarri behar direla uste dugu, hezkuntza, kultur eta osasun zentroekin alderatuz, besteak beste

Hori bai, kasu honetan, apartekotasun bat dute: Euskal Herrian tradizio handia duen mugimendu feministaren urteetako lanaren ondorioztasuna izatea, elkarte feministek udal instituzioekin lankidetzan diharduten espazioak baitira. Esan dugu orobat etxeetan zerbitzu mota desberdinak eskaini ohi direla, eta, jorratzen diren jarduera asoziatibo, administratibo eta asistentzialez gain,

heziketa mailan, etxeetan txertatuta dauden Ahalduntze Eskolen lana ere azpimarragarria dela. Noiz edo noiz, jarduera horien guztien ondorioz, elkarte edo plataforma feminista berriak ere aktibatzen dira.

Hori guztia aintzat hartuz, nabarmendu behar da zentro horiek direla gaur egun Euskal Herrian dauden herritarren eta erakundeen arteko parte hartzerako ekimenen artean orekatuenetariko eta arrakastatsuenetarikoak, mugimendu feministak berak ez ezik, oro har betiere, gizarte eragile zein indar politiko nagusiek ere aitortuta eta babestuta. Horretan ere laborategi funtsezkoak izaten ari dira, eta etheen dinamiketan parte hartzen dutenen arteko eztabaida, tentsio eta gatazkek euskal ezkerre egun bultzatzen ari den politikaren nondik norakoen indarguneak, ahulguneak eta gakoak ezin hobeto seinalatzen dituzte.

Hain zuzen, kudeaketa eta politika egiteko moduei begira, eredu desberdinen balizko abantailak eta erronkak azaleratu dira gure analisisan, alderdi positibo eta negatiboekin. Kasu askotan ikusi dugu ezinbestekoa (izan) dela udalaren apustua, ez bakarrik Emakumeen Etxe bat sortzeko, baizik eta herriko mugimendu feminista agentetzat hartzeko eta bere egitekoa, erritmoak, ezaugarri partikularrak eta erabakimena errespetatzeko. Horrek proiektuen arrakasta berma dezake.

Edonola ere, funtsezkoa da lekuan lekuko formula bat bilatzea eta probatzea. Formula berberak ez du zertan balio herri guztietan, nahiz eta besteen esperientziatik izugarri ikasten den. Besteen funtzionamendua ezagutzearen garrantzia argi gelditzen da, adibidez, herri batean etxe bat sortu nahi dutenean. Kasu horietan, ohikoak izaten dira bisitak, beste etxe batzuk gertutik ezagutzeko eta bertako eragileekin informazioa sakondu ahal izateko. Horrez gain, azken urteotan eratu diren etxeetan (Errenteria, Hernani, Iruñea...), sortzeko prozesu parte hartzaileak jarri dira martxan, kanpo agenteek dinamizatuta, eta batzuetan nahiko luzeak izan dira: hori berme bat da etorkizuneko kudeaketa eredu baliagarri bat finkatu ahal izateko, non are eta botere harreman gutxiago egongo diren.

Egindako elkarrizketetan agertutako alderdi negatibo edo hobetu beharreko elementu moduan, behin eta berririo agertu da baliabideen falta. Soilik Ahalduntze Eskolen eta zerbitzuen kudeaketarekin eta harrera lanak eginez, dinamizatzaileak

gaindituta daude zentro askotan. Horren ondorioz, batzuetan, elkarlana, elkartegintza eta mugimenduarekin harremanak sustatzea azken plano batean gelditzen da, ezin kudeatuz. Baliabideak jartzeak proiektu horien iraunkortasuna bermatuko luke.

Ikusi dugunez, kogestioa edo gestio mistoa (Donostiakoa eta Iruñekoa bezala) formula ezin interesgarriagoa da, bai mugimendu feministarentzat, baita herritarrak agente garrantzitsu gisa presente egoteko ere. Baina kogestioak ere baditu bere arriskuak, erritmo desberdinek, burokraziak eta halakoek elkartegintza erretzen eta desgastatzen badute. Bestalde, kogestioa izan edo beste eredu bat izan, ikusi da ezinbestekoa dela udal talde eta gobernuen kontrola erregulatzeko alternatibak ere topatzea, eta adibide ezberdinak aurkitu ditugu.

Ondorioz, erronka garrantzitsu bat agertzen zaigu: nola blindatu Emakumeen Etxeen eredua, gehiegi burokratizatu gabe? Izan ere, aldaketa politikoak egonda ere, etxeen egonkortasuna, finantzaketa eta autonomia bermatzea funtsezkoa da, bertan parte hartzea ahalik eta gehien erraztuz.

Beste erronka garrantzitsu bat da zerk funtzionatzen duen eta zerk ez ondo identifikatzea. Berrikusi eta hausnarketa egin. Etengabeko errebisioa behar du horrelako proiektu berritzaile batek. Hausnarketa hori Euskal Herriko mugimendu feministak ere egin beharko luke, etxeetan zertarako eta zergatik parte hartu nahi duen pentsatuz eta hainbat herritako esperientziak taxuz alderatuz eta aztertuz.

Pixkanaka, etxeek udalekin eta bestelako erakundeekin dituzten harremanek hobera egin dute nabarmen. Hori bai, batzuetan herritik kanpoko aitortza barrukoa baino irmoagoa izan da. Salbuespen esanguratsuena Bilboko Koloretxe egitasmoa litzateke, non argi gelditu den etxe hori martxan jartzeko traba nagusia udalaren atxikimendu falta dela.

Erakundeekin mantentzen diren harremanen gorabeherak zuzenean loturik daude udal taldeen aldaketekin, talde horien jarrera aldaketekin eta baita postu horietan dauden pertsona jakinekin ere. Halere, argi gelditzen da etxeetako langileak

eta kideak, aktibista feministak, aditu egin direla instituzioei aurre egiten eta beraien jarduerak nola edo hala iraunarazten.

Berdintasun teknikariak etxeetan kokatuta egon ohi dira, eta hori ere baldintza garrantzitsutzat jotzen da dena ondo joateko. Era berean, etxeetan lan egiten duten teknikariak zein dinamizatzailleak mugimendu feministako kide konprometitu izatea ere elementu baikortzat hartzen da.

Emakumeen Etxeek herrietako beste eragileekin (gizarte mugimenduak, gobernuz kanpoko erakundeak, elkarteak...) mantentzen dituzten aliantzak anizkoitzak eta mota desberdinetakoak izan ohi dira. Aliantza horiek, askotan, etxeetako kideek praktikatzan dituzten banakako aktibismo edo parte hartzeen bidez ehuntzen dira; hau da, garrantzitsua da militantzia anizkoitza aurrera daramaten pertsonen egiten duten zubi lana. Beste batzuetan, baterako ekimenak taldeen edo elkartearen arteko adostasun edo proiektu puntual zein egonkorren bitartez gauzatzen dira.

Gure ikerlanean agerian gelditu da egunotan ohikoa bihurtu den «gauzak elkarrekin egitea» (ikus Esteban *et al.* 2020) deitu dugun politika egiteko jarrera bat, zeinetan ez diren derrigorrez eragileen arteko aliantza iraunkorrak eta epe luzerako egitasmoak bultzatzen, baizik eta denbora iraupen mugatua dutenak eta uneko konpromisoa eskatzen dutenak. Horren ondorioz, xx. mendean ohikoagoak ziren politika egiteko moldeen aurrean, gaur egun aktibismoa ulertzeko eta praktikatzeko erak aniztu egin dira, batez ere gazteen artean, eta kanpaina eta egitasmo ondo zehaztuak inprobisatzen diren une bateko ekintza eta plataformen funtzionamenduekin uztartzen dira.

Edozein kasutan, aztertu ditugun prozesu guztietan, etxeen ibilbidea bera osagai printzipala da: geroz eta urte gehiago martxan egon, orduan eta aliantza sendoagoak eratzeko aukerak daude, nahiz eta proiektuaren hasierako 'ilusioa' ere gutxitu ahal den.

Etxeetako partaideen artean aniztasunaren inguruan go-goeta egitea edota bultzatzea zeregin nabarmengarria dela ere frogatuta gelditu zaigu. Zentzu horretan, esan daiteke

etxeak aniztasunerako espazioak izan badirela, aniztasuna aldi berean errealitate eta erronka izanik. Dena den, etnia eta jatorria dira lehenetsi ohi diren aldagaiak, batez ere nazioarteko migrazioari loturik. Bigarren lekuan dago adina, batez ere gazteen faltaren inguruko kezka, eta ondo identifikatuta dago gazteek zergatik ez duten leku guztietan parte hartzen: proposatzen diren jarduera motengatik eta, bereziki, etxeen instituzionalizazioagatik. Halere, bai emakume migratuen bai gazteen parte hartze arrakastatsurako adibide onak ere badaude, Hernanin, esaterako. Eta gako orokor bat: aniztasuna babesten edo bultzatzen duten elkarteek etxeetan parte hartuz gero, pluralismoa lortzeko arrakasta handiagoa izango da.

Emakumeen aldeko politikak eta feminismoa ulertzeko moduen inguruan, eztabaidak eta tentsioak izan dira zenbait etxetan (Erreterria, Iruñea). Esan daiteke eztabaida horiek presenteago daudela etxea sortzearen inizatiba instituzionala izan denean eta prozesu horretan euren burua feministatzat dutenei eta ez dutenei antzerako protagonismoa eman zaie-

nean. Hori bai, tentsioak sortu ahala, irtenbideak ere topatzen dira, feminismoak barne gatazkei aurre egiteko duen eskarmentuaren zeinu gisa. Edozein kasutan, kaleko feminismoa indartzea ere garrantzitsutzat jotzen da, eta hori ez da beti automatikoa.

Aukera sexuala eta aniztasun funtzionala dira aniztasunari dagozkion osagai ahaztuenak, nahiz eta berariazko zenbait ekimen ere indarrean egon.

Eta hizkuntzen arteko (euskara eta gaztelania, batez ere) bizikidetzarako tresnak eta estrategiak edonon aurkitzen dira.

Baina, esan dugun moduan, jatorriari buruzko desberdintasunak dira kezka eta ekimen gehien sorrarazten dituztenak.

Emakumeen Etxeak
funtsezko funtzioa
izaten ari dira Euskal
Herrian aurrera
eramaten ari garen praxi
feministaren arloan,
eta bai gizarteak bai
erakundeek babestu
behar dituzte

Noiz edo noiz, emakume migratzaileek zerbitzuen bidez eza-gutzen dituzte etxeak, eta hori beste jardueretarako ate ere izan daiteke. Beste batzuetan, badaude herrietan migrazio arloko elkarteak, mistoak zein emakumeenak bakarrik, eta baterako jarduerak bultzatzen dira. Edonola ere, etxeak ez dira bakarrik emakumeak beraien eskubideen alde mobili-zatzeko bitarteko, gizarte osoan integratzeko bide ere baitira.

Dena den, nahi ala ez, emakume guztiek ez dituzte etxeeta-ko edo herri mugimenduetako kide aktiboak izateko aukera berdinak. Behar, ordutegi eta egoera ekonomiko desberdinek goitik behera baldintzatzen dute gizartean parte hartzea. Beraz, artikulua hau bukatzeko, gure ikerlanaren ondorio na-gusietako bat azpimarratu behar dugu: Emakumeen Etxeak funtsezko funtzioa izaten ari dira Euskal Herrian aurrera eramaten ari garen praxi feministaren arloan, eta bai gizar-teak bai erakundeek babestu behar dituzte. Baina genero des-berdinkeriak eta sexismoa desagerrarazteko, klasismoaren, arrazismoaren eta bestelako opresio sistemen aurka ere jo behar dela argi gelditu zaigu; horretarako, ezin egokiagoak izan daitezke etxeetan sustatzen ari diren esperimentazioa eta jorratzeko bideak. 🍷

Oharrak

1. AFITez gain, hauek dira ikerketan parte hartu duten EHUko ikerketa taldeak: Ekopol (www.ehu.eus/eu/web/ekopol), NOR (<https://nortaldea.eus>) eta Parte Hartuz (www.ehu.eus/eu/web/partehartuz). Hiru-rek Eusko Jaurlaritzaren izendapena dute.
2. Ikus <https://afit-antropologiafeminista.eus>. Ikerlan honetan parte hartu duten AFITeko ikertzaileak hauexek izan dira: Amaia Agirre Miguelez, Margaret Bullen, Carmen Diez Mintegi, Mari Luz Esteban Galarza, Ixone Fernandez de Labastida Medina, Miren Guilló Arakis-tain, Marta Luxán Serrano, Maria Ruiz Torrado, Miren Urquijo Arre-gi eta Maria Zapata Hidalgo.
3. Proiektu orokor horrek bi azpiproiektu izan ditu: (1) *Nuevas solidaridades, reciprocidades y alianzas: la emergencia de espacios colaborati-*

vos de participación política y redefinición de la ciudadanía izenekoa, Espainiako Estatuko Ekonomia, Industria eta Lehiakortasun Ministerioak sustatua (CSO2017-82903-R, 2018-2022); eta (2) *Komunitateak ehunduz herri ekimenetatik* izenekoa (2018), EHUren eta Gipuzkoako Foru Aldundiaren arteko hitzarmen batek finantzatua (*Etorkizuna Eraikiz* programan).

4. Ikus Esteban eta Luxán (2022). Hauexek izan dira Emakumeen Etxeetako analisiari buruz sortu ditugun hiru argitalpen: Esteban *et al.* (2020), Guilló, Luxán eta Esteban (2020), eta Barba *et al.* (2022).
5. Proiektua aurrera eramateko, metodologia kualitatiboa eta etnografikoa konbinatu ditugu, zehazki: (1) 43 sakoneko elkarrizketa egin ditugu, etxeetan modu desberdinetan parte hartzen duten 52 pertsonaren testigantzak jasoz: emakumeen elkarteetako edo talde feministetako kideak, profesional desberdinak (berdintasun teknikariak, dinamizatzailerak...) eta berdintasunerako zinegotziak. (2) Behaketa parte hartzailea etxeetan antolatzen diren jardueren mota guztietan: bilkura feministak, hitzaldiak, ikastaroak, liburu aurkezpenak, erakusketak edota ospakizunak, besteak beste; horrez gain, gure lantaldeko kide batzuek aztertutako zentroak ez diren bestelako etxeetan parte hartu ohi dute. (3) Iturri dokumentalen azterketa (tokian tokiko memoriak eta agerkariak, eskuorriak...).
6. Urte berean inauguratu zen Ermuko Emakumeen Etxea, Euskal Herrian sortu zen lehena.
7. Ikus www.farapi.com.
8. Bizkaiko Marienea Basauriko Emakumeen Etxean ere badago halako elkarte bat.
9. Ikus Esteban (2022).
10. Euskaraz ofizialduz doan 'Ahalduntze Eskola' izena erabiltzen ari gara, nahiz eta Gipuzkoan 'Jabetze Eskola' erabili ohi den, eta, Bizkaian, 'Jabekuntza Eskola'. Ahalduntze Eskolen inguruan ikerketa hauek kontsulta daitezke: Fernandez Boga (2012) eta Picaza (2017). Ikus orobat https://eu.wikipedia.org/wiki/Emakumeen_ahalduntze_rako_Eskolak_Euskal_Autonomia_Erkidegoko_udalerrietan.
11. Zenbait etxek, Basauriko Marieneak, kasu, Ahalduntze Eskola bat izan zuten jatorrian. Beste batzuetan, etxearen egitasmoaren parte izan da eskola. Bilboko kasua berezia da: udalak muzin egin dio orain arte Galtzagorri talde feministak San Frantzisko auzoan sortu nahi duen Koloretxe zentroa babesteari. Horren ordez, 'Ahalduntze Eskola ibiltari' bat jarri nahi omen du abian, hiriko kultur etxe guztietan jarduerak proposatuz.
12. Herri mugimenduetan hezkuntza dimentsioak duen garrantziaz, ikus monografiko honetako lehen artikulua eta Palumbo (2014).

Bibliografia

- Andino, Susana (2017): *La Casa de las Mujeres de los Barrios Altos de Bilbao: Una reivindicación feminista en barrios transitando de la marginalidad hacia la gentrificación*. 'Ikasketa Feministak eta Generokoak' Master Amaierako Lana. EHUko Gizarte eta Komunikazio Zientzien Fakultatea.
- Barba Gassó, Marta; Guilló Arakistain, Miren; Zabalo Bilbao, Julen; Luxán Serrano, Marta; Arana Arrieta, Edorta; Barcena Hinojal, Iñaki (2022): *Euskal Herriko gizarte-mugimenduak pandemia garaian. Egoeraren ondorioak, egokitzapenak eta eszenatoki berriak*, Bilbo, EHU (<https://addi.ehu.es/handle/10810/56961>).
- Esteban, Mari Luz (2022): 'Women's houses in the Basque country: political, cultural and bodily laboratories of feminism', *Journal of Gender Studies*. doi: 10.1080/09589236.2022.2094351.
- Esteban Galarza, Mari Luz (arg.); Agirre Miguelez, Amaia et al. (2020): *Komunitateak ehunduz herri ekimenetatik / Tejiendo comunidades desde iniciativas populares*, Leioa, EHU (<https://web-argitalpena.adm.ehu.es/listaproductos.asp?IdProducts=USPDF202499>).
- Esteban, Mari Luz; Guilló Arakistain, Miren; Luxán Serrano, Marta (2022): 'Ethnography of the kitchen: The Women's House, a space for feminist Alliance and intercultural encounter', *Ethnography*. doi: 10.1177/14661381211073122.
- Esteban, Mari Luz; Luxán Serrano, Marta (koordk.) (2022): *Mugimendu feminista eta Emakumeen Etxeak: politika egiteko moduak, harremanak eta erronkak*. Txostena. Argitaragabea.
- Fernandez Boga, Mertxe (2012): *Escuelas de Empoderamiento para las Mujeres: Nuevas experiencias de formación y transformación feminista en la sociedad vasca*. 'Ikasketa Feministak eta Generokoak' Master ehuko Lana. EHUko Gizarte eta Komunikazio Zientzien Fakultatea.
- Guilló Arakistain, Miren; Luxán Serrano, Marta; Esteban, Mari Luz (2020): 'La casa delle donne nei Paesi Baschi: dibattiti, processi e alleanze', in M. L. Alga eta R. Cima (argk.): *Allargare il cerchio. Pratiche per una comune umanità*, Bari, Progedit, 25-41.
- Palumbo, Mercedes (2014): 'Un desplazamiento semántico, político y geográfico en la tradición de estudios sobre Movimientos Sociales: Aportes del concepto de movimiento popular', *Estudios* 32, 25-48.
- Picaza Gorrochategui, Maitane (2017): *Espacios propios para las mujeres y procesos de empoderamiento: la Red de Escuelas de Empoderamiento de Bizkaia*. Doktorego tesia. Deustuko Unibertsitatea.